

Iwona Wagner

Teoretyczno-praktyczne implikacje nowej analizy instytucjonalnej i jej przydatność w ocenie skutków transformacji

Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika 22,
243-251

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Iwona WAGNER

Teoretyczno-praktyczne implikacje nowej analizy instytucjonalnej i jej przydatność w ocenie skutków transformacji

Wprowadzenie

Analizę instytucjonalną uznaje się w polskim piśmiennictwie socjologicznym za jeden z najważniejszych kierunków badań – o znaczącej tradycji – różnych typów porządku (ładu) społecznego i jego zmian instytucjonalnych. Termin „tradycja”, jak słusznie zauważa Andrzej Radziewicz-Winnicki, jakkolwiek używany często w naukach społecznych, nie posiada definicji, która zyskałaby powszechną akceptację. Poszczególne teorie, skupiając się na różnych sferach życia publicznego, zarysowywały często sprzeczne modele zmiany społecznej, bardzo różnie oceniając poszczególne czynniki i ich rolę w kreowaniu bądź funkcjonowaniu społeczeństwa. Z jednej strony napotyka się na poglądy akcentujące doniosłą rolę symboliki w życiu społecznym – ujmujące tradycję jako zespół ustalonych, istniejących przez wiele pokoleń symboli – a z drugiej strony opierające się na sferze instytucjonalnej i organizacyjnej. Za tradycję uznano zatem istniejące instytucje, wzory organizacji i przekazywane z pokolenia na pokolenie tzw. transmisje – nawyki¹.

Proces instytucjonalizacji, pojmowany „jako przekształcenia spontanicznej działalności jednostek w działalność nastawioną na realizację pewnych celów przez powoływanie specjalnych agend do ich realizacji”², stanowił przedmiot badań i naukowych dociekań prekursorów socjologii i antropologii społecznej.

¹ A. Radziewicz-Winnicki. *Dylematy zmian kulturowo-cywilizacyjnych w rodzimej oświacie: stagnacja czy anarchia?*, [w:] *System edukacyjny w procesie przemian w latach 1989–1996. Wyzwania, konteksty i prognozy socjo-pedagogiczne*, red. M.S. Szczepański, I. Wagner i B. Pawlica, Częstochowa 1997, s. 13.

² N. Kraśko, *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1920–1970*, Warszawa 1996, s. 11.

Problematyką tą zajmowali się m.in.: H. Spencer, H. Main, M. Weber, R.K. Merton A. Radcliff-Brown, T. Parsons, E. Durkheim; najnowsze ujęcia zaproponowali: E. Goffman, M. Foucault, P. Berger i T. Luckmann.

Także w Polsce dostrzegano tendencję powstawania, różnicowania, wzrostu zakresu i profesjonalizacji działania instytucji. Podkreślano, iż niezbędnym elementem instytucjonalizacji jest istnienie zestawu norm i reguł wpływających na zachowania jednostkowe, których praktyczną implikacją jest adekwatność racjonalności jednostki (poprzez ograniczanie jej indywidualnego wyboru) wobec racjonalności społecznej. Interesujące refleksje teoretyczne oraz przedsięwzięcia badawcze podejmowane były z intencją opracowania praktycznych rekomendacji, służących ewaluacji funkcjonowania (a także dysfunkcji) różnorodnych instytucji społecznych i politycznych. Na wagę tej problematyki wskazywali: J. Szczepański, W. Bieńkowski, J. Wiatr, A. Podgórecki, S. Nowak, J. Staniszkis, M. Malikowski, P. Chmielewski i inni badacze. Badania mechanizmów przemian instytucjonalnych, przyczyn utrwalania się wzorów zachowań i reguł, petryfikacji określonego ładu społecznego (a także ewolucyjnych lub rewolucyjnych sposobów jego zmiany) – racjonalności i społecznej efektywności instytucji, utrudnione były z powodu hermetyczności i konserwatywnego charakteru ważniejszych instytucji, a także poprzedniego systemu politycznego. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy M. Malikowski wymienia także:

- utrudniony dostęp do ważniejszych instytucji publicznych, które stanowiły zasadniczy pion funkcjonowania monopolistycznego państwa;
- niejasność, wieloznaczność i nieostrość pojęcia instytucji (zachodzenie na siebie różnych znaczeń: potocznego, prawnego, socjologicznego);
- problemy metodologiczne: brak wyraźnie sprecyzowanych, sprawdzonych, standaryzowanych metod badawczych (ujęć kwantyfikatywnych) oraz trudności związane z potrzebą operacjonalizacji problemów badawczych w tej kwestii, np. badanie dysfunkcjonowania instytucji, funkcji ukrytych, patologii instytucji, oraz brak adekwatnych wzorów racjonalnej diagnozy i standardów ocen działalności instytucji;
- interdyscyplinarny charakter badań (socjologia, politologia, prawo, teoria organizacji i zarządzania)³.

Wyraźne luki w instytucjonalnej analizie społeczeństwa i jego przemian, kształtowania się różnorodnych typów stosunków społecznych, sposobów powstawania grup formalnych i nieformalnych oraz ich funkcji i celów, zaspokajania potrzeb jednostkowych i zbiorowych dowodzą, iż istnieje pilna potrzeba „rewitalizacji” analizy instytucjonalnej, stwarzającej ważną i aktualną perspektywę poznawczą dla percepcji i oceny ładu społecznego w społeczeństwie post-industrialnym⁴.

³ Por. M. Malikowski, *Instytucje i instytucjonalizacja jako kategorie teoretyczne socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1989, nr 1, s. 123–124.

⁴ Zob. A. Kamiński, *An Institutional Theory of Communist Regimes. Dosing, Function and Breakdown*, San Francisco 1992.

Twórcy i kontynuatorzy koncepcji analizy instytucjonalnej reprezentują zróżnicowane stanowiska teoretyczne, związane z odmiennym pojmowaniem genezy i roli instytucji w życiu społecznym, stopnia spójności całego systemu instytucjonalnego, stopnia stabilności/zmienności instytucji, postrzegania instytucji jako struktury bądź jako procesu.

W efekcie wyodrębniły się różne koncepcje – od funkcjonalizmu do neo-instytucjonalizmu – stanowiące egzemplifikację odmiennych ujęć, interpretacji roli, funkcji, zadań instytucji, sposobu organizacji i czynników konstytuujących określony typ ładu społecznego.

1. Instytucja – jako kategoria opisu socjologicznego

Jednym z podstawowych zadań stawianych sobie przez socjologów i głównym nurtem ich zainteresowań badawczych było poszukiwanie kategorii opisujących i eksplikujących przemiany ładu społecznego. Znaczenie nadawane w socjologii problematyce porządku instytucjonalnego wiąże się z faktem, iż adekwatne wyjaśnienie i antycypacja ogólniejszych procesów społecznych musi uwzględniać rolę organizacji i instytucji oraz jednostek i grup w dokonującej się zmianie społecznej. Zasadniczym celem analizy instytucjonalnej staje się regularność i racjonalność zachowań ludzkich, ograniczonych poprzez istnienie norm, zwyczajów, moralnych kodeksów, ideałów itp. Instytucje, czy też układy instytucjonalne, stanowią więc ramy, w których kształtują się obszary ludzkich interakcji, tworząc swoistą matrycę instytucjonalną, określającą możliwości dla jednostek wachlarz wyboru ich zachowania. W tym aspekcie, instytucje stanowią konstytutywny element porządku społecznego, tworzą reguły wyznaczające kierunki działalności człowieka, nadając im sens i prakseologiczne implikacje.

Niewątpliwie kategoria „instytucja” stanowi jedną z najpopularniejszych, a zarazem najbardziej znaczących, kategorii pojęciowych opisujących przemiany ładu społecznego, wiąże ona zorganizowane typy działalności z celowością zaspokojenia potrzeb jednostek i szerszych zbiorowości społecznych. Zaspokajanie owych zróżnicowanych potrzeb przebiega w sposób uregulowany, podlegający kontroli społecznej i powszechnie akceptowanym normom.

Wśród współczesnych socjologów panuje zgodność, iż przydatność analizy instytucjonalnej wiąże się z faktem stopniowego odchodzenia od tradycyjnego paradygmatu badania transformacji, koncentrującego się na problematyce makrosystemowej, i dostrzeganiem szczególnej roli poziomu środkowego, tj. instytucji i organizacji, i ich analiz. Niektórzy socjologowie uważają, iż instytucjonalny aspekt przemian jest w Polsce najslabiej zaawansowany, w istocie więc zmiany dotyczą dwóch ekstremów: makropolityki i życia codziennego obywateli, a instytucje „środka” są tu ogniwoem najslabszym⁵. Dylematy współ-

⁵ Takie stanowisko reprezentują m.in. A. Rychard w artykule: *Ludzie i instytucje: kto tworzy nowy ład?*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 1–2, s. 6–7; J. Staniszkis: *W poszukiwaniu paradyg-*

czesnych przemian społecznych wymagają odpowiedzi na pytanie o twórców i kreatorów nowego ładu instytucjonalnego, rolę organizacji i instytucji w tym skomplikowanym procesie, trwałość mechanizmów adaptacyjnych dopasowujących świat instytucji do szerokiego obszaru jednostkowych doświadczeń, interesów i aspiracji. Podejmuje się próby odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu mechanizmy dostosowawcze są czynnikiem zmiany, a w jakim konserwują stare interesy i struktury instytucjonalne. W efekcie, przedmiot badań i analiz stanowi porównanie racjonalności działań jednostek z instytucjonalnymi warunkami ich realizacji.

Rekonstrukcja i zrozumienie podstawowych zasad analizy instytucjonalnej wymaga przedstawienia semantycznej wykładni samej kategorii „instytucji” w aspekcie historycznym, odnoszącej się do zjawisk o różnorodnym zakresie. Wieloznaczności tego pojęcia można doszukać się już w łacińskim źródłosłowie. Terminy *institutio*, *institutum*, mające związek z *instituo* – mogą oznaczać: urządzenie czegoś, zarządzanie czymś, zaplanowanie przedsięwzięcia; pouczanie i naukę oraz tradycję, zwyczaj i nawyk⁶.

W najbardziej ogólnym ujęciu instytucje stanowią stosunkowo trwałe układy strukturalne i kulturowe, a więc zorganizowane typy działalności, rozwijające się oddolnie albo specjalnie zaplanowane, zaspokajające pewne wyodrębnione potrzeby całej zbiorowości i poszczególnych jednostek w sposób uregulowany, podlegający kontroli i normom społecznym⁷. Instytucje związane są zatem z organizacją życia społecznego (np. narodu czy państwa) i koniecznością uzgadniania sprzecznych, czy też odmiennych, interesów i celów, poglądów, zasad działania, a nawet elementów walki o władzę.

Niektórzy socjologowie twierdzą, iż analiza *transition to democracy* i jej dynamiki powinna uwzględniać rozróżnienie pomiędzy organizacjami a instytucjami. D.C. North podaje, iż „instytucje to zestawy powtarzalnych reguł, norm, a organizacje to sformalizowani aktorzy normy te stosujące w praktyce”⁸. W efekcie różnica pomiędzy instytucjami a organizacjami przypomina różnicę pomiędzy regułami gry a graczami. A. Rychard zgłasza potrzebę postrzegania zmiany ładu społecznego w Polsce, opartego na zasadach wolnego rynku i demokracji, przez pryzmat działań ludzi (podmiotów indywidualnych i zbiorowych), organizacji i instytucji. Obserwowane w kraju niedoskonałości struktury organizacyjnej i niedostatki sfery reguł instytucjonalnych w dziedzinie polityki i gospodarki dowodzą, zdaniem autora, o dekompozycji owej triady. Praktyczną implikacją tego stanu rzeczy są odmienne logiki działania i racjonalności każdego z tych trzech elementów, różny poziom „transformacyjnego zaawanso-

matu transformacji, Warszawa 1994; *Spółczesność w transformacji*, red. A. Rychard, M. Federowicz, Warszawa 1993.

⁶ Zob. szerzej: *Encyklopedia socjologii*, red. Z. Bokszański, Warszawa, 1998.

⁷ Tamże, s. 317.

⁸ D. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, New York 1990.

wania” zmian – widoczny w sferze działań jednostkowych (grupowych), na poziomie form organizacyjnych i reguł instytucjonalnych. Główne siły reformatorskie nowego systemu postrzega autor wśród jednostek (aktorów indywidualnych) działających głównie w środowisku lokalnym. Sytuacja ta jest konsekwencją faktu, iż niekiedy nowe reguły instytucjonalne nie znajdują adekwatnych form organizacyjnych i muszą być stosowane przez indywidualnych aktorów⁹.

Jak wynika z przedstawionej pobieżnie analizy semantyki kategorii „instytucja”, jest to pojęcie immanentnie związane z organizacją życia społecznego oraz powszechnie utrwalonymi sposobami zachowania, przebiegającego według wcześniej ustalonych reguł, wzorów, schematów społecznych i rytuałów. Poznanie mechanizmów funkcjonowania instytucji stanowi często doskonałą kanwę dla eksplikacji ogólniejszych procesów społecznych, a zwłaszcza genezy i przyczyn trwałości pewnych reguł życia społecznego, zasad wymiany (rotacji) elit instytucjonalnych, źródeł społecznego consensusu lub dezintegracji, preferencji określonych potrzeb społecznych, obszaru społecznych interakcji, typów więzi i organizacji oraz lokalizacji głównych kreatorów nowego ładu społecznego.

Mimo wskazanej już wieloznaczności pojęcia instytucja, które odnosi się do zjawisk o różnorodnym zakresie, w literaturze socjologicznej funkcjonuje ono w trzech podstawowych zakresach.

Pierwsze rozumienie (szerokie) traktuje instytucję jako p o d s t a w ę p o r z ą d k u (ładu) społecznego. Według E. Durkheima instytucje to wszelkie istniejące „na zewnątrz nas” wierzenia, sposoby działania oraz sądzenia, niezależne od woli poszczególnych osób¹⁰. H. Spencer używał pojęcia instytucji zamiennie z takimi określeniami, jak: „przymus”, kontrola”, „regulacja”, „system nacisków”, A.R. Radcliff-Brown utożsamiał instytucje ze standaryzowanym sposobem zachowania, a G.W. Allport ze współdziałaniem w regularny, nawykowy sposób. W tym aspekcie kategoria „instytucja” odnosi się do powtarzalnych, utrwalonych sposobów zachowania, wzorców, reguł i rytuałów. Takie rozumienie instytucji rozwija T. Parsons, twierdząc, iż „instytucja to wszelki układ osób wypełniających powiązane role społeczne (np. lekarza, pomocniczego personelu medycznego, pacjenta, rodziny pacjenta) i kierujących do siebie wzajemnie określone oczekiwania, wynikające z przyswojenia sobie tych samych wartości kulturowych”¹¹. Parsons precyzuje także wzory zachowania, charakterystyczne dla instytucji; są to: „wzory wspierane przez powszechne poczucie moralne, postępowanie zgodne z nimi jest nie tylko sprawą celowości, lecz także moralnego obowiązku i uzasadnionych oczekiwań ze strony społeczeństwa i jednostki”¹².

⁹ A. Rychard, *Ludzie i instytucje*, s. 7. Por. też. J. Sztumski. *Metodologiczne problemy systemowej analizy społeczeństwa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, Katowice 1987, s. 21–22.

¹⁰ E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, Warszawa 1968.

¹¹ T. Parsons, *Szkice z teorii socjologicznej*, tłum. A. Bendkowska, Warszawa 1972, s. 53.

¹² Tamże, s. 53–54.

W podobnej konwencji pojmował instytucję G.H. Mead, uznając iż jest ona „zorganizowaną interakcją pomiędzy różnymi jednostkami, zachodzącą według określonych wzorów”¹³, natomiast W.I. Thomas i F. Znaniecki twierdzili, iż „reguły społeczne tworzą powiązane wewnętrznie systemy zwane instytucjami, których całokształt tworzy organizację społeczną danej grupy”¹⁴, a T.M. Newcomb nazywa instytucjami „wzory aktywności skupione wokół głównych wartości uznanych przez społeczeństwo”¹⁵. P. Rybicki podkreśla celowość działania instytucji, która „przedstawia się nam jako zakres ciągłego działania, które jest wykorzystane przez jednostkę bądź przez zespół ludzi i które ma zapewnione niematerialne i materialne środki realizacji”¹⁶. Z kolei tzw. ciągłe działanie, o którym wspomina Rybicki, można rozumieć dwojako. Po pierwsze, będzie to działanie zorganizowane celowo do wykorzystania określonych zadań. Po drugie – w szerszym znaczeniu – owo „ciągłe działanie” to działanie zarówno powtarzalne, jak i odtwarzalne¹⁷.

Przytoczone definicje dowodzą, iż porządek społeczny i jego stabilizacja są implikacją wartości i norm kultury, które zostały zinternalizowane przez jednostki oraz zostały zinstytucjonalizowane, tzn. są wymagane i oczekiwane przez partnerów tych jednostek, w obrębie danej instytucji, stanowiącej układ wzajemnie na siebie skierowanych „ról – oczekiwań”. Instytucje i instytucjonalizacja stanowią zatem podstawowe mechanizmy kontroli społecznej. W tym sensie instytucja ustanawia ograniczenia i nadaje kierunek zachowaniu człowieka (dopuszcza tylko pewne formy zachowania zgodne z regułami i normami), wprowadza porządek normatywny w bezmiar osobniczych interakcji i różne typy ładu społecznego. Takie szerokie pojmowanie instytucji przyjęto także w teorii neoinstytucjonalnej. Nowy instytucjonalizm zakłada, iż instytucje zostały zaprojektowane przez ludzi, aby pogodzić racjonalność jednostki (przez ograniczenia jej indywidualnego wyboru) z racjonalnością społeczną.

W opinii P. Chmielewskiego, przybliżającego zasady tego podejścia, „instytucje to wszystkie wymyślone przez człowieka, czyli zaprojektowane i nałożone na ludzkie zachowania, zasady i reguły, które kontrolują, porządkują i czynią przewidywalnym (a przez to możliwym i produktywnym) świat społecznych interakcji”¹⁸.

W naukach społecznych upowszechniło się także wąskie pojmowanie instytucji, mające wyraźnie praktyczne (prakseologiczne) implikacje. Zgodnie z nim instytucje to pewne wyodrębnione, zorganizowane t y p y d z i a ł a l -

¹³ G.H. Mead, *Mind, Self and Society*, Chicago 1934, s. 36.

¹⁴ W.I. Thomas, F. Znaniecki, *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa 1976, s. 61.

¹⁵ T.M. Newcomb, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1970, s. 108.

¹⁶ P. Rybicki, *Struktura współczesnego świata. Studia z teorii społecznej*, Warszawa 1979, s. 518–520.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ P. Chmielewski, *Ludzie i instytucje. Z historii i teorii nowego instytucjonalizmu*, Warszawa 1995.

n o ś c i podejmowanej w celu zaspokojenia potrzeb jednostek i całych zbiorowości. W tym znaczeniu kategoria „instytucja” odnosi się do form organizacyjnych danego zespołu czynności (np. instytucja państwa, stowarzyszenia czy giełdy), do ludzi wykonujących określone czynności (np. grupa urzędników państwowych) oraz do zespołu urządzeń materialnych i środków wykorzystywanych w tych działaniach.

Według koncepcji B. Malinowskiego, elementami składowymi instytucji są: zasada naczelna, tzw. „karta” instytucji (tj. zamiary i cele), normy, personel, urządzenia materialne, działalność oraz funkcja – a więc całościowy ostateczny wynik i konsekwencje zorganizowanej działalności, bez względu na to, czy są one zamierzone i uświadomione, czy nie. Regulację zachowania członków instytucji, w tym także eliminację zachowań niepożądanych i dewiacyjnych, umożliwiają nagrody i sankcje, określające zarazem zestaw zachowań dopuszczalnych w granicach określonych instytucjonalnymi wzorami i obowiązkami¹⁹.

System sankcji przybiera zróżnicowaną postać; możemy wyróżnić sankcje prawne, zwyczajowe, religijne, magiczne, czy też różne formy ostracyzmu społecznego²⁰. Mechanizmy kontroli pozwalają ukierunkować działalność ludzką w kierunku zgodnym z oczekiwaniami społecznymi, pozwalają także antycypować (w ogólnym zarysie) sposoby pełnienia ról społecznych oraz reakcję otoczenia na dewiacyjne funkcjonowanie personelu instytucji. Sprawne działanie wszelkich instytucji stanowi, w opinii większości badaczy, podstawowy warunek prawidłowego życia zbiorowości i jej dynamicznego rozwoju.

Jeśli zaspokojenie zróżnicowanych potrzeb społecznych ma przebiegać w sposób prawidłowy w ramach określonych wzorów i stosunków społecznych, niezbędne staje się spełnienie warunków determinujących całokształt sprawnego i skutecznego funkcjonowania instytucji. Na ogół zalicza się do nich:

- wyraźne sprecyzowanie celu i zakresu czynności i funkcji, aby zapobiec zjawisku kumulowania się kompetencji (czy też rywalizacji) kilku instytucji, w których gestii pozostają takie same problemy i sprawy;
- racjonalna organizacja pracy wewnątrz instytucji;
- stopień depersonalizacji i obiektywizacji czynności; zachowania personelu powinny zaspokajać społeczne oczekiwania, a nie służyć realizacji własnych, egoistycznych interesów;
- akceptacja i obdarzenie zaufaniem społecznym przedstawicieli instytucji społecznych;
- bezkonfliktowe włączenie się określonej instytucji w system istniejącego już kompleksu instytucji: państwowych, lokalnych, resortowych i innych.

Warto także podkreślić, iż sposoby działania członków instytucji, pełniących pewne role, w literaturze przedmiotu określane są impersonalnie. W opinii

¹⁹ Por. B. Malinowski, *Jednostka, społeczność, kultura*, Warszawa 2000, s. 58.

²⁰ Por. S. Kosiński, *Socjologia ogólna. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1989, s. 128.

J. Szczepańskiego, „winny być one wykonywane niezależnie od osobistych cech i interesów człowieka, który je wykonuje, zawsze w ten sam sposób. Instytucje jawią się zatem jako immanentny element organizacji życia społecznego, regulujący sposób zachowania się swoich członków, umożliwiający integrację dążeń, działań i oczekiwań, zapewniający względną stabilność i wewnętrzną spójność całej zbiorowości”²¹.

Dotychczasowa analiza semantyki kategorii socjologicznej „instytucja” wskazuje na jej złożony i zróżnicowany charakter, występowanie w licznych, często odmiennych, ujęciach, zdeterminowanych przynależnością konkretnego autora do dyscypliny, którą reprezentuje, lub zakresem podjętych przez siebie badań. Szczególny przykład stanowią prakseologiczne konotacje związane z teorią organizacji i zarządzania (T. Kotarbiński, Z. Kowalewski, J. Zieleniewski, J. Kurnal i inni), której przedmiotem zainteresowania jest kwestia sprawności i skuteczności działania, a więc efektywna realizacja zamierzeń, celów i zasad danej instytucji w aspekcie społecznych oczekiwań.

Společną doniosłość instytucji i jej prerogatywy do wykonywania czynności publicznych (zaspokajania potrzeb) w celu zapewnienia sprawnego funkcjonowania zbiorowości jako całości podkreśla znakomity socjolog J. Szczepański²². W jego opinii, istota wpływu instytucji polega na realizacji dwóch podstawowych funkcji:

1. za ich pośrednictwem są zaspokajane potrzeby, tzn. instytucje dostarczają środków zaspokojenia potrzeb, określają ich rodzaj, jakość, itp.;
2. instytucje regulują zachowania, zachęcają do zachowań pożądaných i dokonują represji zachowań niepożądaných²³.

Prawidłowe wypełnianie tych funkcji składa się na efektywne i sprawne działanie instytucji, która konstytuuje normatywny porządek społeczny i sprzyja integracji dążeń, działań i stosunków między jednostkami.

2. Współczesna analiza instytucjonalna – założenia i podstawowe zasady

Perspektywa instytucjonalna polega na „badaniu wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań zachowania instytucji społecznych w celu diagnozowania przyczyn trudności lub prognozowania problemów, które wynikać mogą z zastosowania określonego projektu instytucjonalnego do określonej rzeczywistości społecznej”²⁴. Podejście instytucjonalne wyróżnia się wielowymiarowością

²¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcie socjologii*, Warszawa 1967, s. 110.

²² Tamże. Zob. też szerzej: A. Podgórecki, *Socjotechnika. Funkcjonalność i dysfunkcjonalność. Instytucji*, Warszawa 1974.

²³ J. Szczepański, dz. cyt., s. 110.

²⁴ P. Chmielewski, *Nowa analiza instytucjonalna. Logika i podstawowe zasady*, „Studia Socjologiczne” 1994, nr 3–4, s. 217.

i interdyscyplinarnym spojrzeniem oraz badaniem człowieka działającego w ramach ograniczeń, ram i bodźców nałożonych na niego przez charakterystyczne dla określonego porządku społecznego instytucje. W podejściu tym przyjmuje się, że instytucje to wszystkie wymyślone przez człowieka i determinujące ludzkie zachowania ograniczenia, które kontrolują, porządkują i czynią przewidywalnym świat społecznych interakcji.

Podstawowe zasady nowej analizy instytucjonalnej to metodologiczny indywidualizm (możliwość racjonalnego wyboru) oraz instytucje pojmowane jako ograniczenia swobody działań jednostek. W konsekwencji daje ona adekwatny aparat analityczno-konceptualny, przydatny dla zrozumienia dynamiki przemian oraz percepcji współczesnych paradoksów i dylematów społecznego funkcjonowania człowieka. Analiza instytucjonalna stanowi ważne ogniwo dziedziny określanej mianem *policy analysis*. Implikacją tego jest jej prakseologiczny aspekt związany z konstytuowaniem się odpowiednich instytucji dla realizacji zamierzonych zadań i celów, zgodnych z ich podstawową rolą, a same instytucje traktowane są jako sprzyjające lub przyczyniające się do wytworzenia stanów społecznej równowagi. Doniosła rola instytucji wynika z faktu, iż determinują one wzory i modele ludzkich interakcji i wywierają wpływ na rezultaty, jakie ludzie osiągają. Sprzyja temu system bodźców i kar (sankcji), wpływając na ograniczenie wyborów i zaniechanie zachowań podyktowanych wyłącznie korzyścią własną. W konkluzji można stwierdzić, że analiza instytucjonalna „to także badanie człowieka, który działa pod wpływem skrupowań, ograniczeń i bodźców nałożonych na niego przez rzeczywiste instytucje. Reguły instytucjonalne pobudzające i hamujące ludzkie działania przybierają niezliczoną ilość konkretnych form (ekonomicznych, politycznych, społecznych czy kulturowych)”²⁵.

Summary

Theoretical and Practical Implications of Institutional Analysis and Its Suitability in the Effects of Transformation Assessment

The article discusses the issue of institutional analysis as one of the research areas of various types of social order and institutional change. It draws attention to the researchers involved in the process of institutionalization and development of practical recommendations to evaluate the functioning of the various social and political institutions. The author stresses an urgent need for a “revitalization” of institutional analysis, which forms an important and current cognitive perspective for assessing the social order in post-industrial society.

²⁵ Tamże, s. 247.